

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาแบบมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา:
อัตลักษณ์ พัฒนาการ และการเพิ่มคุณค่าในมิติใหม่*
Buddhist Literature in Lanna as Local Oral Traditions;
Identity, Development and Value-Adding in New Dimension

พระมหาวิเศษ ปญฺญาวชิโร (วิเศษ เสาะพบดี), พระครูสมุห์ธนโชติ จิรสมฺโม (ธนโชติ เทียนเพชร),
โพน นามณี และทรงศักดิ์ พรหมดี

Phramaha Wiset Panyavachiro (Wiset Sorphobdee),
Phrakhrusamu Thanachot Giradhammo (Thanachot Khurnphech),
Phon Namanee and Songsakdi Promdee
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus, Thailand
Corresponding Author, E-mail: veesaad@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์อัตลักษณ์และพัฒนาการของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาแบบมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา 2) วิเคราะห์เนื้อหา หลักธรรม ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ 3) เสนอแนวทางการเพิ่มคุณค่าและการจัดการวรรณกรรมพระพุทธศาสนาแบบมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่ เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย 1) กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม คือ พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 152 รูป มัคทายก จำนวน 152 คน 2) กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ คือ พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 2 รูป มัคทายก จำนวน 2 คน และนักวิชาการ จำนวน 2 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล 1) แบบสอบถาม ใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในการวิเคราะห์ข้อมูล 2) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1. ความเป็นอัตลักษณ์ของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาแบบมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาเน้นไปที่คำธรรมและปรัชญาทางพระพุทธศาสนา และมีลักษณะเฉพาะที่สะท้อนความเชื่อและวิถีชีวิตของชุมชนในภาคเหนือ และมีการปรับใช้ตามบริบทท้องถิ่นและเหตุการณ์ปัจจุบันของชุมชน

*ได้รับบทความ: 5 กันยายน 2566; แก้ไขบทความ: 14 พฤษภาคม 2567; ตอรับตีพิมพ์: 7 มิถุนายน 2567

2. เนื้อหาและหลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ควรเน้นการครองตน ครองคน และครองงาน ตามหลักธรรมพื้นฐาน เช่น เบญจศีล เบญจธรรม พรหมวิหาร อิทธิบาท และโลกธรรม
3. การเพิ่มคุณค่าและการจัดการวรรณกรรมพระพุทธศาสนาแบบมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่นี้ โดยการเผยแผ่ความรู้และประสบการณ์ทางศาสนาเพื่อกระตุ้นการพัฒนาจิตใจและวิถีชีวิตที่ดีด้วยการเสริมสร้างความเข้าใจและความสุขในชีวิตของคนรุ่นใหม่ในสังคมไทยและทั่วโลกได้

คำสำคัญ: อัตลักษณ์; วรรณกรรมพุทธศาสนา; มุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา

Abstract

The purposes of this research were 1) analyze the identity and development of Lanna oral traditions of Buddhist literature; 2) analyze the content, principles, and propagation of Buddhism for the new generation, 3) propose an approach for increasing the value and managing Lanna local oral Buddhist literature in a new dimension. It was Mixed-Method Research. The samples consisted of: 1. the sample group who answered the questionnaire was 152 monks and 152 deacons, 2. the interviewee group was 2 monks 2 deacons and 2 academics. Tools used for data collection: 1. Questionnaire, percentage, mean and standard deviation statistics were used to analyze the data, 2. Structured interview form. Data were analyzed using descriptive analysis.

The research result finds that:

1. The identity of the Lanna oral language edition of Buddhist literature focuses on the dharma and Buddhist philosophy and has specific features that reflect the beliefs and ways of life of the communities in the North and are adapted according to the local context and community current events.
2. Contents and principles in propagating Buddhism for the new generation should focus on self-dominance, people-dominance, and work-dominance based on the basic principles such as Benjasila, Benjadharm, Brahmawiharn, Idthibat, and worldly dharmas.
3. Enhancing the value and management of Lanna local oral Buddhist literature in this new dimension by disseminating religious knowledge and experience to stimulate mental development and good way of life by enhancing understanding and happiness in the lives of the new generation in Thai society and around the world.

Keywords: Identity; Buddhist Literature; Lanna local oral traditions

1. บทนำ

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาพุทธปาฐะส่งเสริมพฤติกรรมและจรรยาบรรณที่ดีให้แก่ผู้อ่านหรือผู้ฟัง โดยการเสนอตัวอย่างและเคล็ดลับในการใช้ชีวิตที่ดีและเพื่อสุขภาพจิตใจ มีความสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจ และการเสริมสร้างความเข้าใจและปัญญาในด้านต่างๆ ของชีวิต เพื่อช่วยให้คนสามารถใช้ชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุขได้ มีอัตลักษณ์เป็นของตัวเองเฉพาะท้องถิ่น ดังเช่น วรรณกรรมทางพุทธศาสนามีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นเมืองล้านนาไปด้วย ดังงานวิจัยของพระปลัดจตุพร วชิรญาณ (2562, หน้า 34-45) พบว่า อัตลักษณ์เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ทั้งระหว่างสังคม ชุมชนและตัวบุคคล แต่จะเลือกอัตลักษณ์ใด อัตลักษณ์หนึ่งที่ยอมรับ เพื่อนำมาใช้ภายใต้เงื่อนไขของเวลาและพื้นที่ อัตลักษณ์นี้อาจกำหนดได้ทั้งจากบุคคลเป็นผู้กำหนดตนเองหรือกำหนดโดยสังคมชุมชน อัตลักษณ์กับชุมชนจึงเป็นเรื่องที่แยกจากกันไม่ได้ อัตลักษณ์ชุมชนเป็นรากเหง้าหรือวัฒนธรรมทางสังคมที่ถูกก่อให้เกิดขึ้นมา และใช้ในการยึดเป็นภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม ประเพณีในการปฏิบัติในสังคมนั้นๆ (บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และศรีสุตา วงษ์ขุ่ม, 2561, หน้า 105-126) การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนชาวพุทธล้านนาจะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งโดยใช้หลักพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญ อันจะนำไปสู่การสร้างหลักการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาได้ตรงตามความต้องการของชุมชนและสังคมที่เคลื่อนตัวอย่างรวดเร็ว ถือได้ว่าเป็นนโยบายพัฒนาประเทศให้เกิดความมั่นคง

อย่างยั่งยืน (พระปลัดบุญช่วย จิตจิตโต, พระครูปลัดกิตติพงษ์ กิตติโสภโณ และพระนภดล ปภัสสรวโส, 2566, หน้า 83-84) ส่วนงานวิจัยของวชิรินทร์ แก่นจันทร์ (2556, หน้า 261-269) พบว่า วรรณกรรมล้านนาไม่ใช้การแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับบริบทสังคมในการสะท้อนให้เห็นภาพจำลองของสังคมผ่านภาษาเท่านั้น หากแต่ยังมีภาพสะท้อนของการจัดการตำแหน่งแห่งที่การสร้าง ความชอบธรรม การซ่อนเร้นแอบแฝง การผนึกรวมและการแปลกแยกตลอดจนตอกย้ำสถาปนาสิ่งที่มีให้คงอยู่ต่อไปสืบไปอีกด้วย โดยผู้มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดวรรณกรรมพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะให้คงอยู่นั้น ได้แก่ พระนักเทศน์ท้องถิ่นล้านนาและหมคนายก ผู้นำพิธีกรรมทางศาสนาอันมีแบบฉบับท้องถิ่นล้านนาซึ่งมีอัตลักษณ์เฉพาะตน

จากเหตุผลดังกล่าวมา คณะผู้วิจัยได้ถอดองค์ความรู้จากงานวิจัยที่เกี่ยวกับวรรณกรรมมุขปาฐะท้องถิ่นเห็นว่าวรรณกรรมมุขปาฐะท้องถิ่นทางพระพุทธศาสนามีพัฒนาการสอดคล้องกับสังคมนั้นๆ สืบทอดมาจนกลายเป็นอัตลักษณ์เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งเป็นนิทานพื้นบ้าน นิทานชาดก พุทธประวัติ อันเกิดมาจากความนับถือบรรพชน ธรรมชาติและความศรัทธาในศาสนา ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในความล้านนา อาจจะมีเนื้อหาล้อเลียน เสียดสี ตลกขบขัน ทำให้ประชาชนมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ผ่อนคลายความเครียดในการประกอบอาชีพ และได้ข้อคิดในการดำรงชีวิต งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวทางการเพิ่มคุณค่าและการจัดการวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่ เพื่อเป็นส่วนสำคัญใน

การนำหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่แก่สำหรับคนรุ่นใหม่ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์และพัฒนาการของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา
2. เพื่อวิเคราะห์เนื้อหา หลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่
3. เพื่อเสนอแนวทางการเพิ่มคุณค่าและการจัดการวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed-Method Research) กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม คือ พระภิกษุสงฆ์ จำนวน 152 รูป มีคณาจารย์ จำนวน 152 คน และ 2) กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ คือ ผู้มีส่วนสำคัญในการเผยแผ่วรรณกรรมมุขปาฐะแบบท้องถิ่นล้านนาในเขตจังหวัดเชียงใหม่ โดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ประกอบด้วย (1) พระภิกษุสงฆ์ผู้รอบรู้ชำนาญการในการเทศนาธรรมพื้นเมือง และมีความเชี่ยวชาญในวรรณกรรมล้านนา โดยเฉพาะวรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นที่รู้จักของประชาชน จำนวน 2 รูป (2) ปู่จารย์ (มัคทายก) ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัดประจำหมู่บ้าน และได้รับเชิญให้นำประกอบพิธีกรรมตามสถานที่ต่างๆ เป็นที่รู้จักของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดใกล้เคียง

2 คน (3) นักวิชาการ ผู้มีความรอบรู้ด้านวรรณกรรมมุขปาฐะทางพระพุทธศาสนา จากสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษา ในจังหวัดเชียงใหม่ 2 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้เครื่องมือ 2 ชุด คือ 1) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 4 ตอนดังนี้ ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคล ตอนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับอัตลักษณ์และพัฒนาการของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับเนื้อหา หลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ และตอนที่ 4 แบบสอบถามเกี่ยวกับแนวทางการเพิ่มคุณค่าและการจัดการวรรณกรรมวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่ 2) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยแบ่งเป็นออกเป็น 4 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอัตลักษณ์และพัฒนาการของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับเนื้อหา หลักธรรม ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ และตอนที่ 4 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการเพิ่มคุณค่าและการจัดการวรรณกรรมวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เมื่อได้ข้อมูลจากแบบสอบถามแล้วจึงได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของคำตอบในแบบสอบถาม แล้วลงรหัสบันทึกข้อมูลลงเครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อประมวลผลด้วยการใช้โปรแกรมสำเร็จรูป แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ทราบถึงอัตลักษณ์ พัฒนาการของ

วรรณกรรมเนื้อหา หลักธรรม ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา รวมทั้งแนวทางการเพิ่มคุณค่าและการจัดการวรรณกรรมวรรณกรรมในมิติใหม่ สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จะใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูล ที่ผ่านการจัดระเบียบแล้วมาทำการวิเคราะห์ ซึ่งใช้ แผนภูมิเป็นเครื่องมือในการช่วยวิเคราะห์เพื่อให้ทราบความเกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์กันระหว่างปัจจัยต่างๆ แล้วนำข้อมูลย่อยๆ ต่างๆ ที่ได้คัดแยกและจัดระเบียบแล้วมารวมกันเป็นกลุ่มๆ (Clustering) ตามลักษณะของความเกี่ยวเนื่อง สัมพันธ์กัน ตีความ (Interpretation) และสรุปความ (Conclusion) จากข้อมูลที่ค้นคว้ามาเพื่อให้เห็นถึงอัตลักษณ์ พัฒนาการของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับ มุขปาฐะ และเนื้อหา หลักธรรม ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ รวมทั้งแนวทางการเพิ่มคุณค่า การจัดการวรรณกรรมในมิติใหม่

4. สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง วรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา: อัตลักษณ์ พัฒนาการ และการเพิ่มคุณค่าในมิติใหม่ ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ผลการวิเคราะห์อัตลักษณ์และพัฒนากการของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา

1.1 กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับความ เป็นอัตลักษณ์ของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับ

มุขปาฐะท้องถิ่นอื่นล้านนา อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวม = 4.43 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.613 ซึ่งสามารถเรียง 5 อันดับแรกได้ดังนี้ 1) การเทศนาพื้นเมือง และการเวนาดน 2) การขอขมาลาโทษพระรัตนตรัยและอื่นๆ 3) สุภาษิตล้านนา 4) การขอขมาศพโดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ และการเล่านิทาน คติสอนใจ และ 5) การสวดมนต์ต้น (สวดพระคาถาพุทธาภิเษกแบบล้านนา) ความเด่นชัดของการเวนาดนเป็นการกล่าวรายงานให้ผู้เข้าร่วมพิธี ได้ทราบถึงการทำบุญวันนี้และจะมีการย่อคุณพระพุทธรูป เทวดา เทวบุตร ท้าวทั้ง 4 และแม่ธรณีเพื่อรับทราบในงานบุญ การแผ่เมตตาแบบพื้นเมืองจะไม่เหมือนกับทางภาคเหนือ มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ทุกพื้นที่ล้านนา มักจะตรงกัน ไม่ว่าจะเป็นบท “อิหยัง ทานะกัมมัง...” บท ยังกิณฺณ จุสสะละกัมมัง...” บทวันทามันนอย “วันทามิ ภันเต สัพพัง อะปะราธัง” การขอขมาพระรัตนตรัยมีทั้งก่อนทำพิธีเช่น “สุมาชั้น 5 โอฐาก” และท้ายของพิธีกรรม “สุมาแก้วทั้งสาม” บางที่ก็เป็นพระบาลี เช่น วันทามันนอย วันทาหลวง ใช้ตามความเหมาะสมของงานความเด่นชัดของการสุมาจะใช้ทั้งโวหารการขอขมาศพที่เด่นชัดในล้านนา คือ ให้พระภิกษุและสามเณรยืน หรือนั่งล้อมโลงศพ และกล่าวขอขมาพร้อมๆ กัน

1.2 กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับพัฒนาการของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นอื่นล้านนา อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวม = 4.18 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.794 ซึ่งสามารถเรียง 5 อันดับแรกได้ดังนี้ 1) ผสมผสานกับเหตุการณ์ปัจจุบัน 2) เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท

ชุมชน 3) ผสมผสานกับภาษาท้องถิ่นอื่นๆ 4) ปรับใช้ตามกาลเวลาที่กำหนดไว้ และ 5) สอดคล้องกับระบบการปกครอง การกล่าวบูชาสรวงน้ำพระธาตุเจดีย์จะเป็นแบบเล่าประวัติความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์นั้นๆ แต่ปัจจุบันจะเป็นการกล่าวลักษณะรายงานเพื่อให้ผู้เข้าร่วมรู้ถึงจุดประสงค์ของงาน และใครเป็นเจ้าของงานมากกว่า การเวตानในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงให้ย่อให้สั้นลงและแทรกประวัติเจ้าภาพเข้ามา ใช้คำถวายนตามภาคกลางไปก็มี คงเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ส่วนมากก็มีการเวตानแบบล้านนาแล้วก็กล่าวคำถวายนตามภาคกลาง การสวดมนต์ตั้งแต่เดิมจะสวดข้ามวัดข้ามคืนสวดเป็นช่วงๆ จะมีในพิธีงานมงคลเช่น ฉลองวิหาร ฉลองอุโบสถ พระธาตุเจดีย์ หรือเสนาสนะอื่นๆ ที่สำคัญๆ ของวัด จะมีการปลุกเสกวัตถุมงคลไปพร้อมๆ กัน ปัจจุบันจะนิยมสวดไม่เกิน 1-2 ชั่วโมง

2. ผลการวิเคราะห์เนื้อหา หลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่

2.1 กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับเนื้อหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวม = 4.46 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 0.477 ซึ่งสามารถเรียง 5 อันดับแรกได้ดังนี้ 1) ความขยันหมั่นเพียร 2) การศึกษา เล่าเรียน หาความรู้ 3) การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา 4) นิทานพื้นบ้านและความเป็นอยู่ของประชาชน และ 5) นิทานอิงธรรมะ ควรเผยแพร่เนื้อหาที่เป็นหลักการที่ถูกต้องตามหลักการในพระธรรมวินัยโดยยึดถือตามหลักคัมภีร์ให้ตรงในอรรถและพยัญชนะ พร้อมกับให้รู้จักวัฒนธรรมประเพณีของล้านนาทั้งที่เกี่ยวข้อง

กับพระพุทธศาสนาและที่เกี่ยวข้องภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่นำมาปรับใช้ในการทำพิธีหรืออบรมสั่งสอนผู้ที่มารับฟังควรมีเนื้อหาเป็นปัจจุบันและสื่อสารให้ผู้รับฟังมีความเข้าใจได้ง่ายนำไปใช้ได้จริง ที่เป็นจริง ทันยุค ทันสมัย กระทัดรัด ไม่หนักพิธีกรรมมากเกินไป เหมาะกับกาลเทศะ และเกิดประโยชน์ ให้ข้อคิดในการดำรงชีวิต

2.2 กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับหลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยรวม = 4.66 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.375 ซึ่งสามารถเรียง 5 อันดับแรกได้ดังนี้ 1) พรหมวิหาร (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) 2) บุคคลหาได้ยาก (บุพพการี กตัญญูกตเวที) 3) บุญกิริยาวัตถุ (ทาน ศีล ภาวนา) 4) ธรรมมีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ) 5) อิทธิบาท (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) ควรเน้นหลักธรรมเกี่ยวกับการครองตน ครองคน ครองงาน เป็นหลักธรรมพื้นฐานไม่ยากมากนัก ไม่ว่าจะเป็นการนำหลักเบญจศีล เบญจธรรม พรหมวิหาร สังคหวัตถุ อิทธิบาท โลกธรรม 8 อันเป็นหลักที่ควรนำไปเผยแพร่เพราะเหมาะสมกับสถานการณ์ของสังคมไทยปัจจุบัน ถ้าเป็นเด็กเล็กควรที่จะนำหลักธรรมที่เกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนเพียรหาความรู้ ใส่ตัวใส่ตัวผสมผสานกับการฝึกระเบียบวินัย ถ้าเป็นเด็กวัยรุ่นควรเน้นหลักธรรมเกี่ยวกับแนวปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ได้จริง สามารถแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้

3. แนวทางการเพิ่มคุณค่าและการจัดการวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่

3.1 กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับแนวทางการเพิ่มคุณค่าวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่ โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวม = 4.45 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.571 ซึ่งสามารถเรียง 5 อันดับแรกได้ดังนี้ 1) สร้างองค์ความรู้ใหม่จากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ และจัดหลักสูตรระยะสั้น “การเทศน์พื้นเมืองเหนือ” 2) จัดทำคู่มือวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ 3) สร้างเสริมการเรียนรู้แก่เด็กและเยาวชน และระดับอุดมศึกษา มีวิชาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ 4) จัดทำหนังสือ นิทานอิงธรรม ฉบับล้านนา และ 5) จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษา และจัดทำหนังสือวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ การเพิ่มคุณค่าการให้คติในการดำเนินชีวิต ให้ยึดมั่นในศีลธรรมอันดี เป็นการปลูกจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นการเพิ่มคุณค่าทางศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชนเด็กรุ่นใหม่ เพื่อชี้ให้เห็นค่าของความถูกต้อง โดยการหาวิธีการเพิ่มคุณค่าได้เช่น ทำแผ่นซีดีแจก สร้าง Application (ระบบประยุกต์) ใหม่ ๆ หรือสร้างช่อง YouTube (แพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับแชร์) เผยแพร่ในระบบดิจิทัล เพื่อกระตุ้นให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรม และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ โดยการออกเป็นเอกสารหรือหนังสือ มีขั้นตอนชัดเจน มีความเป็นไปได้เหมาะสมกับคุณค่าทางเศรษฐกิจของผู้คนเผยแพร่โดยการทำวิดีโอ เผยแพร่ทางสื่อว่า สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ

3.2 กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับแนวทางการจัดการวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุข

ปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่ กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยโดยรวมระดับอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย = 4.46 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.551 ซึ่งสามารถเรียง 5 อันดับแรกได้ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมนักปราชญ์ท้องถิ่นอื่นในการรวบรวมข้อมูล 2) จัดทำหลักสูตรสำหรับนักเผยแผ่รุ่นใหม่ 3) วิเคราะห์หลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับคนรุ่นใหม่ 4) วิเคราะห์แนวคิดเชิงปรัชญาจากวรรณกรรม และจัดทำเว็บไซต์ในการเผยแผ่วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา และ 5) จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้วรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ

แนวทางการจัดการฉบับมุขปาฐะในมิติใหม่โดยการจัดการเรียนการสอนโดยนักปราชญ์ชุมชน ทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา สามารถทำได้โดยส่งเสริมกิจกรรม สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานวรรณกรรมฉบับมุขปาฐะ รวมทั้งการค้นคว้าวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาเพื่อเป็นแนวทางในการสืบทอดวรรณกรรมท้องถิ่น มีการเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ที่เป็นระบบในลักษณะมีหน่วยงานรับผิดชอบและจัดการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้วรรณกรรมท้องถิ่นได้มีพื้นที่ในสื่อ โดยมีแนวทางหรือรูปแบบการปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน

5. อภิปรายผลการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง วรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา: อัตลักษณ์พัฒนาการและการเพิ่มคุณค่าในมิติใหม่ สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

1. อัตลักษณ์และพัฒนาการของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา

พบว่า ความเป็นอัตลักษณ์ของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาแบบมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนา ไม่ว่าจะเป็นการเทศนาพื้นเมือง และการเวนตาม การขอขมาลาโทษพระรัตนตรัยและอื่นๆ สุภาชิตล้านนา การขอขมาศัพโดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ และการเล่านิทานคติสอนใจ ร่วมทั้งการสวดมนต์ต้น (สวดพระคาถาพุทธาภิเษกแบบล้านนา) ความเด่นชัดของการเวนตามเป็นการกล่าวรายงานให้ผู้เข้าร่วมพิธีได้ทราบถึงการทำบุญวันนี้และจะมีการยกย่องพระพุทธรูป เทวดา เทวบุตร ท้าวทั้ง 4 และแม่ธรณีเพื่อรับทราบในงานบุญ พัฒนาการของวรรณกรรมอันเกิดจากการผสมผสานกับเหตุการณ์ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทชุมชน การผสมผสานกับภาษาท้องถิ่นอื่นๆ และการปรับใช้ตามกาลเวลาที่กำหนดไว้ รวมทั้งมีความสอดคล้องกับระบบการปกครอง ดังเช่นการเปลี่ยนในการกล่าวบูชาสงฆ์น้ำพระธาตุเจดีย์จะเป็นแบบเล่าประวัติความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์นั้นๆ แต่ปัจจุบันจะเป็นการกล่าวลักษณะรายงานเพื่อให้ผู้เข้าร่วมรู้ถึงจุดประสงค์ของงานและใครเป็นเจ้าของงานมากกว่า การเวนตามในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงให้ย่อให้สั้นลง และแทรกประวัติเจ้าภาพเข้ามา ใช้คำถวายนตามภาคกลางไปก็มี คงเปลี่ยนไปตามยุคสมัย สอดคล้องกับลภัสรินทร์ ฉัตรวงศ์ (2561, หน้า 37-66) ได้กล่าวถึงการประกอบสร้างอัตลักษณ์ล้านนาไว้ว่า การนิยามอัตลักษณ์ล้านนามีการเชื่อมโยงเข้ากับความเป็นพหุลักษณะทางวัฒนธรรมในสังคมล้านนา ซึ่งดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ล้านน่ายังประกอบสร้างและปรับเปลี่ยนในบริบทของสังคม

ไทยร่วมสมัยในยุคโลกาภิวัตน์วัฒนธรรม โดยนักเขียนได้แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนตนเองในมิติที่มีการต่อรองกับศูนย์กลางอำนาจที่กำหนดโดยรัฐ การเล่นล้อกับวัฒนธรรมในกระแสโลกาภิวัตน์ การเล่นล้อกับวัฒนธรรมตะวันตก การเล่นล้อกับกระแสท้องถิ่นนิยม และการเล่นล้อกับเพศสถานะในกระแสยุคปัจจุบัน

2. เนื้อหา หลักธรรม ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ พบว่า หลักธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่ ได้แก่ พรหมวิหาร (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) บุคคลหาได้ยาก (บุพพการี กตัญญูกตเวที) บุญกิริยาวัตถุ (ทาน ศีล ภาวนา) ธรรมมีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ) อิทธิบาท (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) การเผยแผ่ ควรเน้นหลักธรรมเกี่ยวกับการครองตน ครองคน ครองงาน เป็นหลักธรรมพื้นฐานไม่ยากมากนัก ไม่ว่าจะเป็นการนำหลักเบญจศีล เบญจธรรม พรหมวิหาร สังคหวัตถุ อิทธิบาท โลกธรรม อันเป็นหลักที่ควรนำไปเผยแผ่เพราะเหมาะสมกับสถานการณ์ของสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลักศีล 5 (อง.ปญจก. 22/172/227) ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย การเว้นจากการประพฤติผิดในกาม การเว้นจากการกล่าวคำเท็จ การเว้นจากการดื่ม น้ำเมาคือสุราและเมรัย

3. แนวทางการเพิ่มคุณค่าและการจัดการวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่ พบว่า แนวทางการจัดการวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นล้านนาในมิติใหม่ โดยการมีส่วนร่วมนักปราชญ์ท้องถิ่นอื่นในการรวบรวมข้อมูลการจัดทำหลักสูตรสำหรับนักเผยแผ่รุ่นใหม่ การวิเคราะห์หลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับคนรุ่นใหม่ การวิเคราะห์แนวคิดเชิงปรัชญาจากวรรณกรรมและจัดทำเว็บไซต์ในการเผยแพร่วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้วรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ แนวทางการจัดการฉบับมุขปาฐะในมิติใหม่โดยการจัดการเรียนการสอนโดยนักปราชญ์ชุมชน ทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา สามารถทำได้โดยส่งเสริมกิจกรรม สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานวรรณกรรมมุขปาฐะรวมทั้งการค้นคว้าวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาเพื่อเป็นแนวทางในการสืบทอดวรรณกรรมท้องถิ่น มีการเผยแพร่ในสื่อออนไลน์ที่เป็นระบบในลักษณะมีหน่วยงานรับผิดชอบและจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อให้วรรณกรรมท้องถิ่นได้มีพื้นที่ในสื่อ โดยมีแนวทางหรือรูปแบบการปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน ซึ่งเป็นไปแนวคิดมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554 ที่ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ มุ่งการวางรากฐานการพัฒนาคนให้มีภูมิคุ้มกันพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง เพื่อเป็นกำลังในการพัฒนาประเทศโดยการพัฒนาคนให้มีความรอบรู้คู่กับการเสริมสร้างคุณธรรมให้เข้มแข็ง

โดยพัฒนาคุณภาพคนให้มีพื้นฐานจิตใจที่ดี รู้รักและสืบสานวัฒนธรรมจารีตประเพณีและค่านิยมที่ดีงามมีร่างกายแข็งแรงได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องเท่าเทียมกัน สอดคล้องกับบัวผิน ฝาแก้ว, ศักดิ์พงศ์ หอมหวล และสมบัติ ฤทธิเดช (2554, หน้า 121-129) ได้ทำศึกษาการเรียนรู้วรรณกรรมท้องถิ่นโดยกระบวนการจัดการความรู้; Local Literary Learning by Using Knowledge Management Process พบว่า การพัฒนากระบวนการเรียนรู้วรรณกรรมท้องถิ่น ใช้เครื่องมือการจัดการความรู้จำนวน 5 กิจกรรม ประกอบด้วย 1) เรื่องเล่าเจ้าพลัง 2) การสกัดขุมความรู้ 3) การสังเคราะห์แก่นความรู้ 4) การบันทึกผลหลังการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ 5) การถอดบทเรียน กระบวนการเรียนรู้วรรณกรรมท้องถิ่นโดยกระบวนการจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของท้องถิ่นมีกระบวนการในการเรียนรู้ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การศึกษาความต้องการการจัดการเรียนรู้วรรณกรรมท้องถิ่น 2) การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้วรรณกรรมท้องถิ่น 3) กระบวนการเรียนรู้วรรณกรรมท้องถิ่น และ 4) การประเมินกระบวนการเรียนรู้วรรณกรรมท้องถิ่น

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 กระทรวงศึกษาธิการ คณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โรงเรียนพระปริยัติธรรม ควรมีการจัดทำคู่มือวรรณกรรมมุขปาฐะทางพระพุทธศาสนาให้เป็นหมวดหมู่สำหรับนักเผยแผ่ไม่ว่าคู่มือสำหรับ

พระธรรมกถึก คู่มือสำหรับปุจฉารักษ์ คู่มือสำหรับอุบาสกอุบาสิกาและประชาชนทั่วไป คู่มือสำหรับการเรียนการสอนในสถานศึกษา

1.2 กระทรวงศึกษาธิการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงเรียนพระปริยัติธรรมควรกำหนดนโยบายให้มีสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ อันเป็นแนวทางในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่เหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น และส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักสูตรท้องถิ่น

1.3 กระทรวงศึกษาธิการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงเรียนพระปริยัติธรรมควรวางแผนในการจัดการวัฒนธรรมมุขปาฐะทางพระพุทธศาสนาให้เป็นระบบโดยเริ่มต้นตั้งแต่การศึกษาวิจัยรวบรวมข้อมูลจนถึงแนวทางในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้เกิดมีแก่ชุมชน สังคมในรูปแบบการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรภาครัฐกับชุมชนไม่ว่าจะบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

2.1 ควรวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการสร้างศูนย์กลางการเรียนรู้วัฒนธรรมมุขปาฐะล้านนา แก่นักเรียนและประชาชนในภาคเหนือ

2.2 ควรวิจัยแบบบูรณาการวัฒนธรรมมุขปาฐะท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมมุขปาฐะโดยการสร้างเป็นศูนย์การเรียนรู้

2.3 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อเกิดการเรียนรู้วัฒนธรรม

แบบมุขปาฐะทางพระพุทธศาสนา อันเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

2.4 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาพระนักเทศน์และปุจฉารักษ์ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการอนุรักษ์ ส่งเสริมพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่นในคงอยู่คู่กับท้องถิ่นต่อไป

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการวิจัยอัตลักษณ์ พัฒนาการและแนวทางพัฒนาวัฒนธรรมพระพุทธศาสนามุขปาฐะท้องถิ่นล้านนามีประเด็นสำคัญที่เป็นองค์ความรู้ที่ได้ คือ

1. การเวตนา (คำถวายสังฆทาน) และการสวดมนต์ต้นในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะท้องถิ่นในล้านนาอันแสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของวรรณกรรมได้เป็นอย่างดี โดยการเวตนามีความเด่นชัดในการสื่อสารและสร้างความเข้าใจในการทำบุญและพิธีกรรมจะมีการยกย่องคุณพระพุทฺธ เทวดา เทวบุตร ท้าวจตุโลกบาล และแม่ธรณีเพื่อรับทราบในงานบุญ การสวดมนต์ต้นก็มีบทและวิธีการที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของล้านนาจะไม่เหมือนกับภาคอื่นมีความยืดหยุ่นในการปรับใช้ตามบริบทและเวลาที่กำหนดไว้ การสวดมนต์ต้นก็มีการปรับใช้ให้สั้นลงไม่เกิน 1-2 ชั่วโมง อันสะท้อนถึงการปรับตัวของวรรณกรรมนี้ให้สอดคล้องกับระบบการปกครองและสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและบริบทชุมชน ดังนั้น ความเป็นอัตลักษณ์และการปรับตัวของวรรณกรรมนี้ช่วยให้มีความสมบูรณ์ยังคงเป็นส่วนสำคัญของชีวิตสังคมในล้านนาได้ดี

2. การเผยแพร่พระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่เห็นด้วยกับเนื้อหาและหลักธรรมที่ถูกนำเสนออยู่ในระดับที่สูง ซึ่งแสดงถึงความเข้าใจและความรู้ที่เป็นที่พึงพอใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเน้นความสมเหตุสมผลและการนำเสนอเนื้อหาที่สื่อสารได้ง่ายและเข้าใจได้ง่ายเพื่อให้ผู้ที่รับฟังหรือเรียนรู้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประโยชน์จริงๆ หลักการและหลักธรรมที่สอดคล้องกับสถานการณ์และความเหมาะสมในปัจจุบัน เป็นการนำเสนอที่มีความเหมาะสมและทันสมัยเพื่อสร้างความเข้าใจและความสนใจในพระพุทธศาสนาให้กับคนรุ่นใหม่

ได้เป็นอย่างดี

3. การพัฒนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในมิติใหม่โดยการรวบรวมข้อมูลจากนักปราชญ์ท้องถิ่นและจัดทำหลักสูตรสำหรับนักเผยแผ่รุ่นใหม่ วิเคราะห์หลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับคนรุ่นใหม่ และแนวคิดเชิงปรัชญา รวมถึงการสร้างเว็บไซต์และศูนย์การเรียนรู้โดยเน้นให้นักปราชญ์ชุมชนมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายในการสืบสานวรรณกรรมมุขปาฐะ การเผยแพร่นี้จะเป็นแนวทางพัฒนาวรรณกรรมท้องถิ่นในมุขปาฐะได้อย่างเต็มที่และเพิ่มคุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคมในล้านนาอย่างดียิ่งและมีความยั่งยืนต่อไป

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- บัวผืน ฝาแก้ว, ศักดิ์พงศ์ หอมหวล และสมบัติ ฤทธิเดช. (2554). การเรียนรู้วรรณกรรมท้องถิ่นโดยกระบวนการจัดการความรู้. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 5(1), 121-129.
- บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ และศรีสุตา วงษ์ชุม. (2561). การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 38(3), 105-126.
- พระปลัดจตุพร วชิรญาณ. (2562). โคม: แนวคิดประวัติศาสตร์และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาแบบล้านนา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 7(1), 34-45.
- พระปลัดบุญช่วย จิตจิตโต, พระครูปลัดกิตติพงษ์ กิตติโสภโณ และพระนภดล ปภัสสรวิโส. (2566). การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนชาวพุทธล้านนา. *วารสารสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม*, 4(1), 83-84.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย: ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ลภัสรินทร์ ฉัตรวังศิริ. (2561). ชุมชนทางชาติพันธุ์และศูนย์กลางแลกเปลี่ยนสินค้ากับการประกอบสร้างอัตลักษณ์ล้านนาในวรรณกรรมของมาลา คำจันทร์ และพิบูลศักดิ์ ละครพล. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 10(2), 37-66.
- วิชรินทร์ แก่นจันทร์. (2556). อุดมการณ์ความเป็นอื่นในวรรณกรรมล้านนา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 1(2), 261-269.